Dušan Utinek

MÝTY A POVĚRY V LESNICTVÍ

Úvahy lesníka
o neměnném lesnictví
v měnících se lesích

GRADA

GRADA

Dušan Utinek

MÝTY A POVĚRY V LESNICTVÍ

Úvahy lesníka o neměnném lesnictví v měnících se lesích

Grada Publishing

Poděkování autora: Děkuji Aleně Vopálkové, Milanu Hronovi
a Radimu Hédlovi za pomoc, připomínky a návrhy změn textu.

Text and photography © Dušan Utinek, 2025
© Grada Publishing, a. s., 2025

Obsah

Úvodem
Všechno je jinak *7*

Kapitola první
Co je vlastně les a na co nám je *12*

Kapitola druhá
Co je vlastně lesnictví *23*

Kapitola třetí
Poznámky k tradičnímu lesnictví *32*

Kapitola čtvrtá
Poznámky k modernímu lesnictví *36*

Kapitola pátá
Jak lesy zapadají do ochrany přírody *49*

Kapitola šestá
Na co potřebujeme zákon o lesích? *53*

Kapitola sedmá
Čeho se máme bát? *68*

Kapitola osmá
Ke krizi lesů a lesnictví *77*

Kapitola devátá

Pověry o lesnictví *80*

Pověra první: Lesní pastva je fuj! *80*

Pověra druhá: Pařeziny jsou taky fuj! *87*

Pověra třetí: Zakmenění řekne vše! *96*

Pověra čtvrtá: Hurá na souše! *101*

Pověra pátá: Bříza musí být zničena! *105*

Pověra šestá: Nejlepší je nechat to přírodě! *110*

Kapitola desátá

A čím se máme chválit? *118*

Závěrem

Co bychom měli dělat jinak? *127*

Použitá literatura *132*

Úvodem

VŠECHNO JE JINAK

Pro název úvodní kapitoly jsem si vypůjčil už trochu otřepaný židovský vtip, kdy lůžko umírajícího moudrého rabína navštívili jeho žáci a přátelé a prosili jej, aby jim řekl svou největší životní moudrost, ke které za svého dlouhého života dospěl. Rabín se trochu nadzvedl a zašeptal: „Všechno je jinak!" Přejdeme-li od hebrejské moudrosti k dnešní skutečnosti v lesích a rozšířeně v okolní krajině, najednou zjistíme, že starý moudrý rabín měl možná pravdu.

V každém oboru, ve kterém se člověk od mládí pohybuje, pokud o něm přemýšlí, přichází na řadu témat, oblastí či tzv. nezpochybnitelných pravd, o kterých pochybovat lze. A pokud se do tématu pustí hlouběji a chce si svou pochybnost potvrdit či vyvrátit, musí si k tomu opatřit řadu potřebných informací. Ty však bývají poměrně dobře ukryté. Řada prací, které se prezentují jako vědecké, už při svém metodickém zadání vychází z předem zformulovaných závěrů, které jsou jimi nadšeně dokazovány. A když našinec nepoleví a dál šťourá už v zadání, metodice práce a jejích cílech, přichází na to, že věc by se mohla mít trochu jinak. Že ty neměnné pravdy by bylo potřeba právě v zájmu pravdy změnit. Že to vlastně není ani tak neměnná pravda, jako spíš stokrát opakovaná lež.

Od studií působím v lesnictví a posléze i v ochraně přírody, proto bych chtěl přispět k znejistění a rozkolísání některých zkamenělých „pravd" v těchto oborech. Měnící se podmínky prostředí nám jasně dávají najevo, že je potřeba něco změnit a dělat jinak. A kladou otázku, zda by náš způsob správy stromy porostlých území, která nazýváme lesy, neměl být trochu jiný než v předchozích sto, či rovnou třech stech letech. Nejsem politik, abych se tvářil, že rozumím všemu. Natožpak že mohu o něčem rozhodovat. Jen na to někdy zírám. Zkuste, prosím, zírat se mnou.

Díky kůrovcové kalamitě, která je v různých článcích nazývána kalamitou století, si veřejnost a naši představitelé na různých úrovních začali konečně

všímat, že se s našimi lesy něco děje a že stávající péče, kterou jim věnujeme, nepovede k jejich zachování. Po několika vlhčích letech, kdy se srážky, a hlavně jejich rozložení v čase, začaly blížit obvyklému stavu, se může zdát, že jsme se s problémem vypořádali. Přesto leckomu dochází, že změna podmínek odrážející se v úhynu tisíců hektarů dospělých smrkových porostů si vyžádá změnu spravování našich lesů. Po roce 1989 se také kromě jiného výrazně posunuly vlastnické poměry v lesích, změnila se dostupná nabídka různých dodavatelů prací. Do lesa už nechodí pracovat všechny báby z vesnice a přes zimu všichni chlapi, je jiná organizace správy lesních majetků, je jiná poptávka po surovině a výrobcích z ní, a hlavně, jsou úplně jiné podmínky pro tvorbu těchto výrobků. A my se marně snažíme lesy pěstovat pořád stejně, jako by se nic nestalo a nezměnilo. Základem pro další úvahy je snaha změnit chápání toho, proč lesy máme a proč se o ně staráme. Že to není jen zdroj dříví pro nás či různý průmysl, ale důležitá podmínka kvality našich životů. A s tím bude souviset i financování různých užitků, které lesy veřejnosti poskytují. Musíme změnit základní zdroj příjmů z lesů z prodeje dříví několika málo odběratelům na prodej veřejně prospěšných užitků celé společnosti. Pokud se nám konečně podaří vnímat lesy jinak než jako pozemky, které poskytují trvale obnovitelnou surovinu, zřejmě nás nic jiného než metoda pokus-omyl v oceňování náhrad či příspěvků na hospodaření v lesích nečeká. Krajina kolem nás, nejen ty milované hluboké lesy, už dávno není jen zdrojem surovin pro naše přežití, jako byla pro naše předky.

Ti potřebovali především potravu, teplo a vodu. S různou mírou intenzity je z krajiny odebírali, aby nepomřeli. I my si dnes uvědomujeme, že to, jak krajina vypadá, má velký vliv na kvalitu našich životů, byť si základní životní potřeby zajišťujeme jinak. Díky provázanosti vazeb a vztahů v krajině se všechno v konečném důsledku projeví zase na dlouhodobé možnosti zajištění tepla, vody a potravin. Možná v delších časových obdobích, takže si změn ani nevšimneme, ale najednou nebude co pít, a tím pádem ani co jíst. A kdoví, čím bude možné topit.

Na to, aby lidé mohli přežít, živou, a hlavně života a přizpůsobení schopnou krajinu potřebují. Nejen ve výhledu dvou či tří let, ale do hodně daleké budoucnosti Také si musíme uvědomit, že někde, kam naše oči nedohlédnou, je krajina zajišťováním našich životních potřeb postižena. A toto postižení jí způsobujeme my, a navíc v historicky krátkém čase. Náprava trvá potom řadu let, je-li vůbec možná.

Hodně krásy, málo dřeva – ráno nad údolím Oslavy

Krajinu kolem nás vnímáme jako nezbytné prostředí našich životů. A z ní pak nejvýrazněji vnímáme různé lesní formace. Existence nebo neexistence lesů zásadně utváří vzhled krajiny. Lesy pokládáme za to nejcennější, co v krajině je. Někdy zapomínáme, že různé lesní formace fungují také jako filtr pro různé škodliviny a dokážou mírnit či tlumit negativní vliv výkyvů počasí, které se na nás začínají valit. Od dob, kdy les znamenal nebezpečí, se proměnil v ochranu před nebezpečím.

Je dobře, že si to uvědomujeme, jen bychom podle toho měli začít i jednat. Bude třeba učinit spoustu kroků, aby se zájem lidské společnosti na lesích změnil z prostředí pro lov a sběr plodů, přes sklízení a pěstování obnovitelné suroviny na prostředí pro zajištění našich životů, které má nějaké kvalitativní znaky.

Hlavní důvodem k sepsání této knihy bylo to, že aktuálně provozované lesní hospodaření z řady důvodů neodpovídá dnešní ani budoucí době a očekávané situaci. Nastavenými způsoby hospodaření navíc ani nedokáže dojít ke svým dnešním cílům, jen bude donekonečna žádat další a další finance na uskutečnění své marné snahy o návrat do starého mocnářství. Pod heslem „Zachraňme naše lesy" budeme utrácet další a další veřejné prostředky na hrazení následků naší odborné nedostatečnosti. A dál budeme provozovat „hospodaření", které povede jen ke zhoršení stavu. Zhoršení o to škodlivějšímu, protože se jeho důsledky projeví až za řadu let. Proto si musíme ujasnit, jaké jsou cíle hospodaření v lesích, co od lesů očekáváme a proč je potřebujeme. Proto se pokusím poukázat alespoň na některé postupy a příčiny, z nichž se zrodilo současné lesní hospodářství, a na to, v čem vidím jejich nedostatečnost v adaptaci na nadcházející období změn.

Tradiční lesnictví by nás mohlo v mnohém inspirovat, protože šlo opravdu o multidisciplinární obor. Každý, kdo se chtěl nazývat lesníkem, měl znalosti z mnoha disciplín. A i my bychom měli tento princip zachovávat. Měli bychom toho znát a umět aplikovat co nejvíc, a čím víc toho budeme vědět, tím víc nám bude docházet, co všechno nevíme.

Jenomže nová doba se stále rostoucím objemem poznatků nás dotlačila ke specializaci, kdy pěstitele nezajímá, jak se bude vypěstovaný porost těžit, a už vůbec ne, jak bude možné vytěžené dříví zpeněžit. Dalším tématem k zamyšlení je, proč lesní hospodářství vůbec vzniklo, jaké byly jeho počáteční cíle a jaké byly zvoleny prostředky k jejich dosažení. A pak také to, jaká jsou naše budoucí očekávání. Rád bych se pokusil navrhnout nové směry,

jak o lesy pečovat, vycházející z nových cílů péče o lesy, lze však očekávat, že u stoupenců převládajícího pojetí lesnictví nenajdu pochopení. Jenomže výsledky jejich snažení jsou dnes zřejmé každému vidoucímu.

Poznámka na vysvětlenou úplně na závěr úvodu: V textu se budu snažit nepoužívat zkratky, abych neupadl do běžné provozní hantýrky, které rozumí jen povolaní a zbytek populace má smůlu. Pokud budu hovořit o zákoně o lesích jako základní právní normě, podle níž se v lesích všechno řídí, nebo by alespoň mělo, mám na mysli zákon č. 289/1995 Sb., o lesích a o změně a doplnění některých zákonů, ve znění novely č.250/2025 Sb., kterou schválila v dubnu 2025 Poslanecká sněmovna a Senát ji v červnu potvrdil a prezident podepsal.

Kapitola první

CO JE VLASTNĚ LES A NA CO NÁM JE

Než se pustíme do úvah o lesnictví, bylo by dobré si ujasnit, co to ten les jako předmět zájmu oboru lesnictví vlastně je. Ještě dřív, než se pokusím dojít k nějaké dostatečně přijatelné formulaci toho, co je to les, budu muset z lesa utéct do volné krajiny a zamyslet se nad naším dělením pozemků. Jaký má smysl, účel a cíl? Proč mají pozemky v evidenci vedené katastrem nemovitostí stanoveny své druhy, jak mají vypadat, jak dlouho mají v daném stavu vydržet, k čemu to vede a jaké z toho plynou povinnosti? S tím souvisí i otázka, jaký smysl mají hranice a jak se dá stanovit, že zde jedno začíná a druhé končí. Rád bych se zde pokusil o formulaci toho, jak vypadá hospodaření v lesích dnes a v čem se liší od toho užívání v minulosti.

Pro pokus o formulaci nového zadání pro lesnictví 21. století je nezbytné najít obecnou shodu na významu tohoto klíčového pojmu. Dříve si člověk pod pojmem les představil zapojenou, hustou a vysázenou smrčinu, dnes propagujeme smíšené lesy, které si ovšem musíme náležitě smíšeně vysázet. Vyznavači biodiverzity pak za les považují kdejaké různě neuspořádané společenstvo s významným podílem dřevin stromového vzrůstu. Les je pojem, který většina z nás používá. Já a mnoho dalších v něm pracujeme, a tak jsme na úpravě práv a povinnosti vztahujících se k lesům nějak závislí. Někteří lidé lesy potřebují k udržení kvality svého života, k trávení chvil volna, všichni je však potřebujeme pro zadržení vody v krajině, stabilizaci půd, klimatu a v neposlední řadě i pro biodiverzitu. A všechny tyto funkce jsou vzájemně provázány složitým systémem vztahů, a ne každé rostlinné společenstvo, které nazýváme lesem, je dokáže naplnit stejnou měrou.

Možná bude někomu tato diskuze připadat zbytečná. Vždyť pojem LES používáme tak často a v souvislosti s kůrovcovou kalamitou jsou ho plná

média. Zmiňuje ho tak často, že si ani neuvědomujeme potřebu jeho přesnější definice. Představa lesa se u nás liší nejen podle regionů, ale do značné míry i dle profesí, které mají péči o společenstva s významnou rolí stromových dřevin v popisu práce. Díky tomu dochází k paradoxům, že různé obory, obhospodařující tato stromová společenstva, v nich provádějí různá velmi podobná opatření, která se liší nejen názvy, ale i způsobem provedení potřebných zásahů, a hlavně svými náklady.

Proto je potřeba najít shodu v tom, co to lesy jsou a jak si péči o ně představujeme. Tato shoda nejspíš bude kompromisem velmi rozdílných názorů, a následně se stane základem, z něhož vzejdou nová pravidla péče o lesy.

Les je obecně vnímán jako místo, kde roste dřevo, které je v předepsaných intervalech třeba sklidit a zpeněžit. Jinak to není les. Z tohoto názoru, který bohužel petrifikuje i zákon o lesích, plynou neporozumění a konflikty ohledně toho, jak si lesy představují producenti trvale obnovitelé suroviny, jak si je představují stoupenci lesů jako chrámů biodiverzity, lesů jako prostředí pro zadržování vod, lesů určených k rekreaci a podobně. A konfliktů se dočkáme i se stoupenci lesa jako hlavního prostředí pro lov zvěře, kteří musejí uznat, že jsou-li naše obory optimálním prostředím pro chov zvěře, příliš velkou produkci dříví neposkytují.

Zkusme se nyní podívat na obecně přijímané definice lesa. Podle Wikipedie je „*les území hustě porostlé stromy. Jde o soubor biocenóz, jehož determinantou jsou dřeviny stromového vzrůstu. Jedná se o velmi složitý lesní ekosystém, tvořený složkou rostlinnou (biocenóza) a abiotickým prostředím (biotopem).*“ Tato definice je pro svou obecnost snad nejobsažnější.

Zákon o lesích jako legislativní norma, upravující veškeré konání ve vztahu k lesům, definuje pro potřeby zákona les jako „*lesní porosty s jejich prostředím a pozemky určené k plnění funkcí lesa*“. Tyto zmíněné funkce lesa definuje jako „*ekosystémové služby podmíněné existencí lesa, které se člení na produkční a mimoprodukční*“ a lesní porosty pak popisuje jako „*stromy a keře lesních dřevin, které v daných podmínkách plní funkce lesa*“.

Podstatou definice podle zákona o lesích je, že les je spojením pozemku určeného pro plnění funkcí lesů, s lesním porostem. Pozemky určené pro plnění funkce lesů jsou buď pozemky evidované v katastru nemovitostí jako lesní pozemky, nebo pozemky, které orgán státní správy lesů prohlásí za pozemky určené k plnění funkcí lesů (PUPFL).

Z toho vyplývá, že PUPFL nejsou jen lesní pozemky. Může jít i o další druhy pozemků, ať už zemědělské (vedené jako orná půda, trvalé travní